

Seitse aastat Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimist

Hille Saluäär

Eesti Õiguskeele Keskuse toimetaja

Õiguskeel jõuab kõigi Eesti kodanikeni seaduste kaudu, olgu need Eesti enda omad või Euroopa Liidu seaduste tõlked. Eesti riigi toetus õiguskeele arendamisele on ülimalt oluline, sest see on asi, mida Euroopa Liit meie eest ei tee.

Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimine on üks Eesti Vabariigi ülesandeid enne Euroopa Liiduga ühinemist. Õigupoolest käib see tõlkimine suurema ülesande ulatuses: kandidaatriikidel tuleb üle võtta ühenduse õigustik (*acquis communautaire*), lihtsamalt öeldes viia oma seadused kooskõlla ühenduse õigusaktidega ja olla valmis viimaseid kohe ühinemise järel kohaldama.

Tõlkimine on selle eesmärgi täitmise eeltingimus. Euroopa institutsioonide antud määrused on otse kohaldatavad, mis tähendab, et Euroopa Liiduga ühinemisel hakkavad need kehtima tõlgitud kujul. Kuna direktiivid on liikmesriikidele siduvad oma eesmärgi poolest, tuleb direktiivide nõuded riigi seadustesse üle võtta. Direktiivide tõlkimine nõuab seadusandlikus mõttes rohkem eeltööd kui määruste tõlkimine, kus tõlge saabki riigi seaduseks.

Eesti Õigustõlke Keskuse loomine ja tegevus

Õigusaktide tõlkimine on seega ülimalt vastutusrikas töö. Selle töö olulisust mõistes otsustati 1995. aastal Riigikantselei haldusalasse luua Eesti Õigustõlke Keskus. Keskuse idee algatajad olid Kanadast pärit eestlased eesotsas Peeter Mehistoga, kes praegu töötab Keelekümbluskeskuses. Keskuse loomisele aitasid kaasa paljud välisriigid, näiteks Kanada, Soome, Suurbritannia, Holland, Prantsusmaa, ja organisatsioonid, sealhulgas Euroopa Liidu Phare programm ja Avatud Eesti Fond. Keskuse esimene direktor oli Liina Keskküla, praegu juhib keskust Merit Ilja.

Kõigepealt hakkas keskus tõlkima Eesti õigusakte inglise keelde – et maailm meist aru saaks. Õige pea lisandus ka teine tõlkesuund, Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimine eesti keelde. Keskuse käimalükkamisele lisaks on Kanada spetsialistid edasi andnud hindamatuid teadmisi tõlkimise vallas: kakskeelses Kanadas on professionaalsel tasemel õigustõlge. Töötajate koolitamisel on keskust abistanud ka paljud teised nõuandjad, nimetagem teiste hulgas Ontario valitsust, Briti Nõukogu ja Soome Justiitsministeeriumi.

Esimestel aastatel kujundati välja kvaliteedile suunatud tõlkeprotsess. Kvaliteetne õigustõlge peegeldab täpselt algteksti sisu, eesmärki ja omapära, on grammatiliselt korrektne ning fraseoloogiliselt ja terminikasutuselt järjepidev; kvaliteedile suunatud tõlkeprotsess eeldab terminoloogiatööd ja toimetamist. Keskus on oma tõlketöö kõrval arendanud tõlketööd toetavat terminibaasi, mis sisaldab nii Euroopa Liidu kui ka Eesti õigusaktides kasutatavaid

termineid. Terminibaasi üks mõte on kajastada ja talletada tehtud terminoloogilist uurimustööd, et seda ei peaks kordama, kui asutakse tõlkima järgmist õigusakti. Terminite talletamine aitab täita ka teist õigustõlke kvaliteedieesmärki – terminikasutuse järjepidevust kõikides tekstides.

Praeguseks on Eesti Õigustõlke Keskuse ESTERM-ist saanud Eesti suurim tõlkepõhine terminibaas, mille maht küünib varsti 50 000 terminiartiklini. ESTERM on Interneti teel kättesaadav kõigile soovijatele, statistika järgi teevad väliskasutajad selles päevas keskmiselt 5028 otsingut. Terminibaas sisaldab peale eesti- ja ingliskeelsete terminivastete iga termini konteksti, definitsiooni, ekspertide selgitusi jms. Tõlkimise ja terminibaasi arendamise käigus on tehtud koostööd umbes 700 valdkonnaekspertdiga ja väga tõhusat tuge saanud Eesti Keele Instituudi keeleinimestelt. Valdkonnaspetsialistide ja Eesti Õigustõlke Keskuse terminoloogide koostöös on tehtud mitu spetsiifilist sõnastikku, näiteks Euroopa Ühenduse eelarve sõnastik ja migratsioonialane oskussõnastik; eraldi on loodud eesti õigusterminite ja Euroopa Liidu õigusterminite sõnastik. Kõik nimetatud on koos ESTERM-iga kättesaadavad keskuse koduleheküljel www.legaltext.ee.

Tõlgitud õigusaktid eriväljaandes

Keskuse põhitöö on tõlkimine. Ühinemiseelne tõlkeülesanne hõlmab ligikaudu 80 000 lehekülge Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimist eesti keelde. Tõlkija rahvusvaheliselt aktsepteeritud päevanorm on viis tõlkelehekülge. Veel mõni aeg tagasi oli ette nähtud, et töös osaleb neljaliikmeline meeskond. See tähendab, et iga tõlgitava õigusakti termineid uuris terminoloog, teksti toimetas keeleteoimetaja ja vaatas läbi jurist. Praegu tööprotsess paraku selline enam ei ole, aja- ja rahapuudusel jõutakse toimetada üksnes kõige olulisemaid ja keerulisemaid tekste või vähem kogenud tõlkijate töid, terminoloogid vajaduse korral üksnes konsulteerivad tõlkijaid. Õnneks on keskuse kauaaegsed tõlkijad vilunud, palju on korduvaid tekstiosi ja suur abi on nii üha põhjalikumast terminibaasist kui ka tõlkemälutarkvarast (korduvate tekstiosade tõlked annab arvuti automaatselt ette).

Kui mõned aastad tagasi võis mõni tõlkemeeskonna liige tõlke "tellijat" vaid aimata, siis nüüd, viimased kuud enne Euroopa Liiduga ühinemist, tunneb tellija kohalolekut teravalt iga tõlkija/toimetaja. Nimekiri Euroopa Liidu Teataja eriväljaandes ilmuvate kohustuslike õigusaktide kohta saadeti Euroopa Komisjonist alles hiljuti, 2002. aasta suvel, ja seda nimekirja Brüsselis üha täpsustatakse. Täpsustamine tähendab seda, et mõnikord selgub, et me oleme liiga palju tõlkinud, tõlgitavat akti üldse avaldama ei hakatagi; teinekord tähendab see hulga lehekülgede tõlkimist kiiremas korras. Eriväljaanne ilmub 2004. aasta 1. mail, samal päeval, kui Eesti ametlikult Euroopa Liiduga ühineb. Brüsselis ootavad meie tõlkeid komisjoni ja nõukogu juures töötavad juristid-lingvistid, et tõlked heaks kiita. Luxembourg'is loetakse korrektuuri ja seatakse eestikeelne eriväljaanne trükivalmis. Tõlkelehekülgede üle peab arvet tehnilise abi infobüroo TAIEX, täpsemalt selle CCVista tõlkeandmebaas, kuhu saadavad oma tõlgitud tekstid kõik kandidaatriigid. Novembri alguse seisuga on Eesti üle andnud 69 625 lehekülge, olles selle saavutusega Ungari järel teisel kohal (Ungari on üle andnud 86 868 lehekülge). Eestil on aga veel tõlkimata 21 197 lehekülge kohustuslike õigusakte, mida komisjon ootab 2004. aasta veebruari lõpuks.

Ei pääse seegi ülevaateartikkel rahast rääkimisest: keskuse Tartu filiaali kümmekonna tõlkija töölepingud lõpevad 2003. aasta lõpul, paljud töötajad on omal soovil lahkunud. Praegu taotleb keskus lisaraha selleks, et ära tõlkida siiski kõik avaldamisele kuuluvad õigusaktid. Eestil on oht sattuda pingelisse olukorda: kui me puuduvaid lehekülgi ei tõlgi, ilmub osa Euroopa Liidu Teataja eestikeelsest eriväljaandest inglise keeles ja Eesti kodanikule ei tagata õigust lugeda tema suhtes kohaldatavaid õigusakte oma riigikeeles. Nende tõlkimine on, nagu algul öeldud, ühinemiseelne ülesanne, mille peab täitma Eesti riik.

Tõlkekeskusest Eesti Õiguskeele Keskuseks

Pärast Euroopa Liiduga ühinemist tõlkijate samalaadne töö jätkub, kuid seda juba Euroopa Komisjoni teenistuses. Eesti Õigustõlke Keskuses tõlgitud tekstid, väljatöötatud terminid ning kirjapandud tõlkejuhised annavad Euroopa Komisjoni ja muude institutsioonide juures tööle asuvatele tõlkijatele kindla vundamendi, millele oma edaspidises töös toetuda. Samuti on juba mitu aastat Eesti ülikoolides koolitatud tõlke ja tõlkijaid just Euroopa Liiduga ühinemist silmas pidades.

Eesti keele arendamise põhiraskust peab edasi kandma aga Eesti ise, sest arusaadavalt on oma oskuskeele eest hea seismine eelkõige Eesti riigi ülesanne. 2003. aasta 1. jaanuarist alates muutus Eesti Õigustõlke Keskus justiitsministeeriumi hallatavaks Eesti Õiguskeele Keskuseks. Uue põhimääruse järgi kuulub keskuse ülesannete hulka eelkõige juriidilise terminoloogia või laiemalt seaduskeele osaks oleva oskuskeele arendamine. Selge suund on võetud liikuda õigustõlkimiselt õiguskeele süstemaatilisele arendamisele. Õiguskeele arendamine toimub eelkõige õigusterminoloogia korrastamise ja õigusaktide eelnõude toimetamise kaudu. Samal ajal jätkatakse ka õigustõlkega – Eesti seaduste tõlkimisega inglise keelde. Uue ülesandena hakatakse tõlkima eesti keelde konventsioone ja välislepinguid, millega Eesti ühineb ja mille tõlked avaldatakse Riigi Teatajas. Väga suur eesmärk on õigusterminite andmekogu loomine ja arendamine. Selle andmekogu eesmärk on korrastada eestikeelset õigusterminoloogiat ning levida seda spetsialistidele ja üldsusele. Arvestades keskuse senist panust õigustõlkimisse ja tema terminoloogiaalast kompetentsi, kujuneb tulevane Eesti Õiguskeele Keskus nii terminoloogia kui ka õiguskeele arendamise vallas loodetavasti Euroopa Liidu institutsioonide juures töötavate eesti tõlkijate oluliseks ja professionaalseks koostööpartneriks.

Uute ülesannetega hakatakse tegelema alates 2004. aasta 1. maist. Seni on keskuse põhitegevus siiski ühinemiseelse tõlkeülesande lõpetamine. Tuleb mainida, et keskuse ümberkujundamine tähendab 2004. aastal muu hulgas 71 töötajast koosneva kollektiivi vähenemist 27 inimeseni.

Õigustõlke osa eesti oskuskeele kujunemises

Euroopa Liiduga ühinemine on Eestile olnud suur väljakutse. Ligikaudu 10 aasta jooksul on riik teinud arenguhüppe peaaegu kõigis eluvaldkondades. See tähendas nõukogude aja riigivalitsemisideoloogia väljavahetamist demokraatliku mõtteviisi vastu ning plaanimajanduse asendamist turumajandusega. Edasimineku majanduses, eluolus, muutused

arusaamades tähendavad sama suuri pingutusi keeles, sest uusi mõisteid on vaja sõnadega väljendada. See viimane puudutab otseselt tõlkijaid, sest meie tööülesanne on leida omakeelne vaste isegi siis, kui poliitikud ja ametnikud lepivad oma töös toorlaenude või lausa võõrkeelsete terminitega.

Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimine Euroopa Liiduga ühinemise eel on keelise jõupingutuse käegakatsutav näide. Erinevalt meie naabritest Soomest ja Rootsist, kes tegid samasuguse töö mõni aeg enne meid, oli meie olukord mõnevõrra keerulisem: tuli ju meie riik teisest süsteemist. Tõlkijatel polnud esialgu korralikku majandussõnaraamatutki ning näiteks pangandus ja börsindus olid uued valdkonnad kogu riigile. Meie tõlketöö alguses polnud ka kuigi palju spetsialiste, kelle käest börsimõistete kohta selgust saada, rääkimata sellest, et võinuks eksisteerida eestikeelne börsiterminoloogia.

Rööbiti Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimisega kujundati euronorme arvesse võtvaid Eesti seadusi. 1996.–1997. aastal olid tõlkijad pioneerid, tõlgitavais valdkonnas Eesti seadusi alati ei olnud ning tõlkijad pidid leidma või ise looma ja seejärel kasutusele võtma nende arvates sobivad terminid. Viimastel aastatel on tõlkijail abiks samas valdkonnas juba olemasolev Eesti õigusakt, mis omakorda põhineb mõnel Euroopa Liidu õigusakti tõlkel.

Euroopa Liidu õigusaktide tõlkimine ja Eesti seadusloome on olnud küll üheaegne, paraku aga mitte alati teineteist toetav protsess. Eelkõige terminoloogiatöö mõttes oleks algusaegadel võinud Eesti õigusaktide loojad ja Eesti Õigustõlke Keskus hoopis rohkem koostööd teha. Nimelt on keskuse ülesanne olnud pigem otse kohaldatavate määruste tõlkimine. Direktiivide tõlkimine, mille põhjal Eesti seadusi tehti, jäi kõrgemate ametnike nõukogu otsusega ministriumide endi teha. Praegu teeb keskus eri ministriumidega väga tihedat koostööd, kuid see koostöö on mõnel juhul kantud ministriumide tagantjärele huvist mõnede terminite vastu. Paljude terminite kooskõlastamiseks on praegu juba liiga hilja, sest terminivaste muutmine nõuaks selle väljavahetamist kõigis tõlgitud tekstides. Mõnel juhul lausa paarikümne tuhande lehekülje ületöötamiseks keskusel ressursi ei ole (selliseid juhtumeid on olnud näiteks mõningate terminitega tollialastes õigusaktides). Samuti tähendab juba rohkem kui aasta jooksul Brüsselis tehtud õigusaktide lõpptoimetamine, et neis enam muudatusi teha ei saa.

Keskuse terminiloome: Euroopa Ülemkogust tollikäitluseni

Keskuses tehtud tõlketöö jätab tõenäoliselt tugeva jälje Eesti oskuskeele kujunemisse. Teatud mõttes võiks keskuse panust võrrelda "tiigrihüppega", kui silmas pidada terminibaasi loomist, arendamist ja võrgus kättesaadavana hoidmist. Õigustekstid sisaldavad kõikvõimalike eluvaldkondade oskussõnu: tollindus, lennundus, põllumajandus, sotsiaalvaldkond, raamatupidamine, autondus, keemia, kaupade nomenklatuur, kui nimetada vaid mõnda. Mõistagi on keskuse terminoloogiatöö tähendanud eelkõige olemasoleva oskussõnavara korrastamist ja talletamist koostöös erialainimestega. Samas on tulnud ette ka päris uute terminite loomist.

Üks valdkond, millest 1990. aastate alguses tuli rääkima hakata, oli Euroopa Liidu asjad. Tõlkijad on pidanud eesti keeles nimetama sadu väikseid komiteesid, kuid ka suuri institutsioone, samuti leidma väljendusviise mitmesugustele uutele mõistetele.

Silmapaistvuse ja käibele mineku poolest on üks keskuse kõige edukamalt loodud termin "Euroopa Ülemkogu".

1997. aastal tõlkis keskus Rooma lepingut ja Maastrichti lepingut. Paljude muude tõlkeprobleemide hulgas tuli leida vaste terminile *European Council*. Kõik poliitikatundjad teavad, et otsetõlge "Euroopa Nõukogu" ei ole mõeldav, sest see on hoopis teise suure institutsiooni, *Council of Europe*'i väljakujunenud tõlkevaste. Samuti ei saa seda tõlkida "Euroopa Liidu Nõukogu", sest ka see termin tähistab üht teist institutsiooni, inglise keeles *Council of the European Union*. Euroopa Liidu riigipeade ja valitsusjuhtide nõukogu ei saanud tõlkida ka kaudselt tippkohtumiseks, sest sellegi jaoks on oma sõna, inglise keeles *summit*. Keskuse toimetaja Taima Kiisverk pakkus välja sõna "ülemkogu". Ülejäänud toimetajad – Raivo Rammus, Küllike Maurer, allakirjutanu jt – leidsid argumente sõna toetuseks. Eestikeelne vaste viitab nõukogu kõrgeimale esindusele ega lase end segi ajada ülejäänud kahe nõukoguga. Vastuargument, mida esitasid ka mitu kõrget ametnikku, viitas kõlalisele sarnasusele ülemnõukoguga. Keskuse toimetajad leidsid siiski, et nii head terminid ei saa kõrvale heita sellepärast, et see võib tekitada allusioone nõukogude ajale. Sõnad ei saa olla halvad sellepärast, et neid kasutati nõukogude ajal. Aeg on näidanud, et meil oli õigus: hea termin on käibes nii ajakirjanduses kui ka poliitikute ja ametnike suus.

Samuti on käibesse läinud keskuse tõlkevaste Ühtekuuluvusfond (üks Euroopa Liidu nn tõuke- ehk struktuurifondidest) ja tõenäoliselt võetakse kasutusse ka näiteks Kalanduse Arendusrahastu või Põllumajanduse Arendus- ja Tagatisfond. Keskus on põhimõtteliselt vastu seisnud eesti keelt risustavatele otsetõlgetele, alati kui võimalik, oleme kasutanud sisu edasi andvat omasõna. Näiteks räägime oma tõlgetes seaduste ja määruste ühtlustamisest või ülevõtmisest ja rakendamisest ning väldime orjalikke otselaene nagu harmoneerima, transponeerima, regulatsioon, implementeerima. Keskuse tõlkijate ühistöös kaalutud Euroopa Liidu poliitikatermineid leiab 1999. aastal ilmunud seletussõnastikust "Euroopa Liidu reform: institutsioonid, poliitika ja laienemine" (peatimetaja Raivo Rammus).

Peale eurosõnade on keskuses loodud ka muude valdkondade termineid. Näiteks oli ühenduse tolliseadustikus vaja leida vaste katusterminile *customs approved treatment or use*. Eesti seaduses oli tollal küll kohmakas otsetõlkeline lahtiseletus "kaupade käitlemine või kasutamine, mis on tolli poolt heaks kiidetud", mida ei saanud kuidagi kasutada suhteliselt sagedalt esineva termini tõlkevastena. Teistes keeltes olid kompaktsed ja mugavalt kasutatavad terminid, soome keeles näiteks *tolliselvitysmuoto*, saksa keeles *zollrechtliche Bestimmung*, rootsi keeles *godkänd tullbehandling*. Teiste keelte eeskujul ja pärast paljude terminivariantide kaalumist kirjutasid jurist Marie Karus, terminoloog Hiie Tamm, toimetaja Hille Saluäär ja tõlkija Anna-Liisa Kurve Euroopa Ühenduse tolliseadustiku tõlkesse "tollikäitus". Arutelud ja uurimistöö on kajastatud 7-leheküljelisel terminiuurimislehel. Termin hakkas meeldima ka Eesti tolliseaduse eelnõude koostajatele ja nüüd on see sõna kasutusel eesti seaduskeeles.

Kasutuselevõtmise seisukohast nii edukaid kui ka vähem edukaid terminiloomenäiteid võiks tuua hulgaliselt. Suur osa selliseid tõlgete kaudu tulnud termineid saavad Eesti õiguskeele osaks pärast Euroopa Liidu Teataja eriväljaande ilmumist. Igatahes on Eesti Õiguskeele Keskuses tõlkijate, toimetajate, terminoloogide ja juristide meeskond teinud oma seitsmeaastast hiigeltööd head Eesti õiguskeelt silmas pidades. Usume, et sama eesmärk on ka neil tõlkijatel, kes meie ülesande üle võtavad pärast Eesti ühinemist.

Õiguskeel jõuab kõigi Eesti kodanikeni seaduste kaudu, olgu need Eesti enda omad või tõlgete kaudu Euroopa Liidu omad. Eesti riigi toetus õiguskeele arendamisele on ülimalt tähtis, sest see on asi, mida Euroopa Liit meie eest ei tee.